

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v100.2023.4>

Я. Ю. Білас

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ ПРИ ЗАМІНІ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА БІЛЬШ М'ЯКЕ

Вступ. У статті 50 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 (далі – КК України) [2], закріплено нормативне визначення поняття «покарання» як заходу примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Поряд із тим, законодавець зазначив як мету покарання не лише кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Серед видів покарань, що нормативно закріплені у статті 51 КК України, є і вид покарання у виді довічного позбавлення волі.

Варто зауважити, що можливість досягнення мети покарання в частині виправлення засудженого шляхом застосування довічного позбавлення волі є доволі неоднозначною, адже з характеру самого покарання випливає, що особа, визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, відбуватиме покарання безстроково, аж до власної смерті. Відтак, видається малоімовірним виправлення засудженого, який помре, так і не відбувши призначеної судом міри покарання. Слід зауважити, що законодавцем передбачено можливість звільнення особи від відбування покарання, зокрема у виді довічного позбавлення волі, у конкретних, чітко визначених випадках, передбачених ст. ст. 84, 84-1 КК України. Крім того, законодавцем впроваджено інститут помилування осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, який, утім, внаслідок недостатньо чіткого регулювання та широкої дискреції Президента України, на що свого часу звертав увагу Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Петухов № 2 проти України», фактично позбавляє можливості більшості довічників відбути своє покарання раніше строку та ресоціалізуватись. На наше переконання, виправлення засуджених до довічного позбавлення волі осіб стає осяжною метою в умовах функціонування інституту заміни покарання у вигляді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк із перспективою подальшого умовно-дострокового звільнення. І саме на даному етапі вагому роль відіграє система органів пробації.

У положеннях статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2023 зазначено визначення категорії «виправлення засудженого» та «ресоціалізація засудженого» [3]. Так відповідно до позиції законодавця *виправлення засудженого* – процес позитивних змін, які відбуваються в його (прим. – засудженого) особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. *Ресоціалізація* – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Поряд із тим зазначено,

що необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого. Серед основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив, зазначена і пробація.

Поряд із тим варто зазначити, що відповідно до пункту 6 частини 1 статті 2 Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015, *пробація* – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Таким чином, відповідно до буквального тлумачення дефініції, пробація може бути застосована до усіх засуджених, однак варто проаналізувати це твердження крізь призму усього Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015.

Завданнями пробації у ст. 6 Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015, серед іншого, є і проведення соціально-виховної роботи із засудженим та реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [6]. Однак серед підстав для застосування пробації відсутній обвинувальний вирок щодо засудження особи до довічного позбавлення волі. Відтак заходи пробації наразі не можуть бути застосовані до особи, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі. На наш погляд, вказане зумовлено тим, про що зазначалось раніше – неможливістю виправлення особи, яка помре, так і не відбувши призначеної їй міри покарання.

Стан дослідження. Проблемам функціонування та розвитку інституту пробації в Україні присвячені праці таких вітчизняних науковців, як О. І. Богатирьової, Л. І. Олефір, Д. В. Чернишова, А. А. Коренюка, Д. Я. Ягунова та ін., які здебільшого досліджували вказану проблематику з точки зору кримінально-виконавчого права та кримінології. Окремі кримінально-правові аспекти пробації викладені у працях В. М. Дрьоміна, М. І. Хавронюка, Б. М. Телефанка, проте питання діяльності та ролі органів пробації при заміні засудженому до довічного позбавлення волі покарання на більш м'яке залишається невисвітленим.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час у положеннях законодавства України було відсутнє право для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, скористатись можливістю заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Єдиною можливістю звільнення особи, засудженої до найвищої міри покарання – довічного позбавлення волі, було помилування Президента. Таке право особи було закріплено у положеннях статі 87 Кримінального кодексу України. Станом на момент написання статті, помилування здійснюється відповідно до Положення про порядок здійснення помилування, яке затверджено Указом Президента України від 21 квітня 2015 року № 223/2015 (далі – Положення) [9]. Відповідно до вимог, встановлених у Положенні, клопотання про помилування особи, засудженої до довічного позбавлення волі, може бути подано лише після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання (*тут слід зауважити про певну неузгодженість вказаних положень із нормою ч. 7 ст. 151 Кримінально-виконав-*

чого кодексу України, відповідно до якої, засудженим до довічного позбавлення волі може бути подано клопотання про його помилування після відбуття ним не менше п'ятнадцяти років призначеного покарання – авт.). Клопотання подається через адміністрацію установи виконання покарань або іншого органу, що здійснює виконання кримінальних покарань. Адміністрація в установленому порядку невідкладно реєструє клопотання і протягом п'ятнадцяти днів з дня подання направляє його до Офісу Президента України разом із копіями вироку, ухвали і постанови суду, характеристикою про поведінку особи із викладеною письмово думкою адміністрації і, як правило, спостережної комісії або служби у справах дітей про доцільність помилування, а також іншими документами і даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування. Помилування засуджених здійснюється у виді заміни довічного позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років. Питаннями розгляду клопотань про помилування та подальшою рекомендацією їх до помилування Президентом займається Департамент з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України та Комісія при Президентові України у питаннях помилування. За результатами попереднього розгляду клопотань про помилування і матеріалів, підготовлених Департаментом, Комісія вносить Президентові України пропозиції про застосування помилування. Про клопотання, підстав для задоволення яких не знайдено, Комісія доповідає Президентові України. У випадку застосування помилування – Президент України видає указ. У разі відхилення Комісією клопотання про помилування засудженої особи повторне клопотання щодо неї за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії не раніш як через рік із часу відхилення попереднього клопотання.

Процедура президентського помилування продовжує отримувати заслужену критику тривалий час.

Інститут президентського помилування був предметом оцінки ЄСПЛ на відповідність положенням статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка передбачає заборону катування: *«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню»*.

9 вересня 2019 року набуло статусу остаточного, відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, рішення ЄСПЛ у справі «Петухов № 2 проти України», заява № 41216/13, від 9 вересня 2019. У згаданому рішенні Європейський суд з прав людини, *inter alia*, оголосив прийнятною скаргу заявника за статтею 3 Конвенції на те, що його покарання у виді довічного позбавлення волі було таким, яке неможливо скоротити. У результаті розгляду Суд постановив, що Урядом України було порушено статтю 3 Конвенції у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі було таким, яке неможливо скоротити.

Згодом, 16 вересня 2021 року Конституційний Суд України ухвалив Рішення № 6-р(П)/2021 у справі за конституційними скаргами скажників щодо відповідності Конституції України частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). Даним Рішенням Конституційний Суд України визнав такими,

що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину першу статті 81, частину першу статті 82 Кримінального кодексу України в тім, що вони унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Зважаючи на позицію ЄСПЛ, Конституційний Суд України постановив, що встановлене Кодексом покарання у вигляді довічного позбавлення волі як покарання без перспективи звільнення є несумісним із вимогами Конституції України. Зазначений вид покарання, з точки зору суду конституційної юрисдикції, не суперечитиме нормам Основного Закону за умови гарантування засудженому до такого виду покарання права на дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі та/або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

На виконання згаданих рішень, 3 листопада 2022 року Президент України підписав Закон України від 14.02.2022 р. 2690-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» (далі – Закон № 2690-IX) [5]. Вказаний Закон № 2690-IX передбачив окремі положення, спрямовані на виконання рішень Європейського суду з прав людини, зокрема на гуманізацію окремих положень кримінального законодавства щодо застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Також 3 листопада 2022 року Президент України підписав Закон України від 13.12.2018 року 2689-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» (далі – Закон № 2689-IX) [5].

Закон № 2689-IX передбачає деякі зміни, зокрема, що стосується ролі органів пробації у цьому процесі:

– деталізовано механізм реалізації засудженим до довічного позбавлення волі права, на підставі статей 81, 82 Кримінального кодексу України, на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, шляхом надсилання у місячний термін органом або установою виконання покарань відповідного клопотання до суду та обов'язку адміністрації установи виконання покарань розглянути питання щодо можливості реалізації засудженим визначеного ст. ст. 81, 82 Кримінального кодексу України права після відбуття останнім установленого Кримінальним кодексом України строку покарання;

– передбачено, що разом із поданням щодо можливості представлення засудженого до довічного позбавлення волі до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким адміністрація виправної колонії подає до суду висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі, підготовка якого здійснюється за активної участі пробаційного органу в порядку та за методикою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

– закріплено основну мету подання висновку щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі – забезпечення суду інформацією, що є

необхідною для визначення можливості заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на більш м'яке та визначення в індивідуальному порядку строку позбавлення волі засудженому, стосовно якого вирішується зазначене питання;

– передбачено участь засудженого до довічного позбавлення волі у вигляді подання ним індивідуального плану виправлення та ресоціалізації, який має містити заходи, здійснення яких у період відбування більш м'якого покарання дасть змогу засудженій особі усунути фактори, що можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного кримінального правопорушення, та факти, що свідчать про перспективи виправлення та ресоціалізації засудженого після звільнення;

– визначено, що засуджена до довічного позбавлення волі особа, якій покарання замінено на більш м'яке та в якій настало право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинна подати до суду звіт про виконання індивідуального плану виправлення та ресоціалізації під час відбування більш м'якого покарання.

Із огляду на внесені зміни до національного законодавства, варто зауважити про максимальне залучення органів пробації до процесу прийняття рішення про можливість зміни призначеного покарання.

Важливо зазначити, що положення законів було предметом розгляду на 1459 засіданні Кабінету Міністрів Ради Європи у березні 2023 року щодо їх відповідності висновкам ЄСПЛ та отримали схвальну рецензію [10].

19 січня 2023 року Міністерство юстиції України видало наказ № 294/5 «Про визначення ступеня виправлення засудженого» [7]. Цей наказ затвердив Порядок визначення ступеня виправлення засудженого (далі – Порядок), Методику визначення ступеня виправлення засудженого (далі – Методика) та Форму індивідуального плану виправлення та ресоціалізації (далі – Форма). Відтак органи пробації отримали додаткове правове регулювання з питань заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Із огляду на викладене, звернімо детальну увагу на механізм заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк та зазначмо, як саме розкривається роль органів пробації у ньому.

Відповідно до Порядку, адміністрація установи виконання покарань після відбуття засудженим до довічного позбавлення волі 15 років позбавлення волі, зобов'язана в місячний термін розглянути питання та надіслати клопотання до суду щодо можливості представлення засудженого до заміни покарання у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством. Варто зазначити, що покладання такого обов'язку на установу виконання покарань є не зовсім доцільним, оскільки за таких умов ініціатором перегляду рішення є лише установа виконання покарань. У той же час такий порядок виключає засудженого як суб'єкта, щодо якого буде вирішуватись питання про заміну покарання. За таких умов роль засудженого в процесі прийняття рішень щодо можливості заміни останньому покарання з довічного позбавлення волі повністю нівелюється.

Варто зауважити, що наприкінці Порядку встановлено право для засудженого особисто звернутись до суду щодо заміни йому покарання відповідно до статей 81,

82 Кримінального кодексу України, однак зазначене право зобов'язує засудженого звернутись спершу до адміністрації установи виконання покарань задля отримання копії документів, передбачених пунктом 3 Порядку. За таких умов реалізація засудженим наданого ним кримінальним законом права на заміну покарання судом певною мірою обмежується повноваженнями адміністрації установи виконання покарань, зокрема в частині надання документів, які оцінюються судом під час ухвалення рішення щодо заміни засудженому довічного позбавлення волі на більш м'яке покарання.

Із урахуванням наведеного, такий інститут заміни покарання у виді довічного позбавлення волі характеризується наданням адміністрації установ виконання покарань більш широких повноважень, ніж суду, оскільки Комісія при адміністрації установи виконання покарань вирішує, чи виправився засуджений для того аби надсилати такі документи до суду для оцінки чи ні. Водночас, варто наголосити, що засуджений фактично у будь-якому випадку має право на розгляд судом відповідного клопотання, а дані, які надаються установою виконання покарань, мають на меті забезпечити суд необхідною для визначення можливості заміни покарання інформацією.

Тут варто звернути увагу також на пункт 3 Методики, де зазначено, що основною метою висновку є забезпечення саме суд інформацією, що є необхідною для визначення можливості заміни покарання або можливості застосування до засудженого умовно-дostroкового звільнення.

Відтак складається ситуація, за якої одна й та ж інформація підлягає оцінці на предмет можливості заміни засудженому покарання на більш м'яке або застосування до нього умовно-дostroкового звільнення як з боку суду, як ключового органу вирішення вказаного питання, так і з боку установи виконання покарань. Однак суд позбавлений можливості оцінити цю інформацію, за умови коли Комісія установи виконання покарань оцінить цю інформацію із зазначенням того, що засуджений не став на шлях виправлення. Така норма Порядку підтверджує тезу про покладання на Комісію установи покарання вищих повноважень, ніж на суд, хоча лише суд може вирішувати в кінцевій інстанції чи буде змінено покарання засудженому.

Поряд із тим важливо також зазначити, що формулювання пункту 3 Порядку полягає у зобов'язанні адміністрації установи виконання покарань розглянути питання та надіслати клопотання до суду після відбуття засудженим п'ятнадцятирічного строку позбавлення волі, а надалі вказаний Порядок містить перелік умов, за наявності яких таке клопотання може бути надіслано, безвідносно до строку відбуття покарання засудженим. На нашу думку, наявність додаткових умов, за яких клопотання засудженого про заміну покарання може бути надіслано до суду невіправдано обмежує реалізацію засудженим його права на заміну покарання у виді довічного позбавлення волі, адже залишає на розсуд установи виконання покарань саму лише можливість вирішення питання щодо заміни покарання, яке законом покладено винятково на суд.

Разом із поданням до суду мають бути подані документи, передбачені Інструкцією про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю

за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 847/5, та висновок щодо ступеня виправлення засудженого (далі – висновок).

Проект висновку стосовно засуджених, щодо яких може бути застосовано заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк, готується начальником відділення соціально-психологічної служби за участю представника уповноваженого органу з питань пробації.

Проект висновку, який є додатком до Методики, містить 6 розділів та висновок до них, однак у межах теми про роль органів пробації нас цікавлять лише 2 з них:

Розділ II. Критерії оцінки виправлення засудженого. Такий блок Проекту висновку містить 7 критеріїв, за які він може отримати максимально 16 балів. Згідно із змінами, внесеними наказом Міністерства юстиції України від 30 травня 2023 року № 2055/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України», участь представника уповноваженого органу з питань пробації у складанні Проекту висновку полягає у перевірці та уточненні запитуваної від установи виконання покарань інформації про стосунки засудженого, щодо якого може бути застосовано заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк, з рідними та близькими [8]. Таким чином, серед усіх критеріїв оцінки виправлення засудженого уповноважена особа з питань пробації відповідальна лише за критерій «ставлення до особистого (сімейного) життя», так така особа має підготувати довідку про те, чи має засуджена особа соціальні зв'язки поза межами установи виконання покарань, що становить лише 2 бали із можливих 16 за даний блок Проекту висновку. Варто зауважити, що хоч уповноважена особа органу пробації і може бути залучена до складання Проекту висновку, однак її роль є дещо применшена, оскільки вона може бути відповідальна також за інші критерії оцінки виправлення засудженого, такі як: ставлення до суспільного життя, ставлення до праці, ставлення до вживання наркотичних речовин / алкоголю, ставлення до планування життя у майбутньому. Така можлива залученість цілком виправдана можливостями органів пробації реалізовувати пробаційні програми із даних категорій. Поряд із тим, варто зауважити, що уповноважена особа органу пробації є дещо обмеженою у взаємодії із ув'язненим, оскільки не має можливості здійснювати безпосереднє опитування засудженого чи іншим чином прямо отримати від особи відомості, необхідні для оцінки, а відтак установа виконання покарань дійсно є більш інформативно забезпеченою. Однак для складання об'єктивного Проекту висновку було б доцільно надати можливість регулярного інтерв'ювання засуджених до довічного позбавлення волі задля подальшого залучення до інших критеріїв оцінки виправлення засудженого.

Розділ III. Оцінка ризику вчинення повторного кримінального правопорушення. Якщо попередній блок описує критерії оцінки, то даний блок єдиний відповідальний за ризики, і це ризик вчинення повторного кримінального правопорушення. Врахування такого ризику є цілковитою відповідністю до мети покарання, про яку було зазначено на початку статті, оскільки оцінює виконання покарання: чи виправилась особа чи ні, чи існує ризик вчинення нею повторного кримінального

правопорушення чи ні. Така оцінка проводиться органами пробації згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України з використання підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту. Система «КАСАНДРА» забезпечує застосування штучного інтелекту при визначенні ступеня виправлення осіб. Застосування інформаційних технологій є важливою складовою загальної оцінки виправленості, оскільки абсолютно об'єктивно із застосуванням лише встановлених алгоритмів визначає можливість виправлення засудженої особи задля невчинення нею повторного кримінального правопорушення. У той час, коли працівники установ виконання покарань можуть керуватися власними суб'єктивними факторами при оцінці виправленості особи, система «КАСАНДРА» робить цю частину проєкту висновку цілком об'єктивною. Під час аналізу інформації підсистемою «КАСАНДРА» враховуються ризики із індивідуальним підходом до кожного засудженого, і надалі такі ризики будуть співставлені між собою за допомогою встановленого алгоритму. Такий блок оцінюється у 20 балів, що із 61 прохідних є значною частиною.

Комісією після обговорення результатів інформації, наведеної у проєкті висновку, підсумовується загальний бал розділів II-VI та визначається відповідний ступінь виправлення засудженого. Якщо бал становить «61» та вище, то засуджений став на шлях виправлення (довів) своє виправлення та має бути представлений до заміни покарання на підставі статей 81, 82 Кримінального кодексу України.

Станом на момент написання статті таких клопотань було подано небагато, однак наявність навіть декількох рішень дає нам можливість проаналізувати процес оцінки судом висновку.

За результатом розгляду таких клопотань, суд першої інстанції виносить ухвалу про задоволення чи незадоволення клопотання начальника установи виконання покарань.

09 червня, 13 червня та 28 червня 2023 року Рівненський міський суд Рівненської області ухвалив рішення про задоволення клопотань начальника Державної установи «Рівненський слідчий ізолятор» щодо заміни покарання у вигляді довічного позбавлення волі на більш м'яке двом засудженим до довічного позбавлення волі (справи №№ 569/3170/23, 569/9014/23, 569/9006/23) [11-13]. Згадані ухвали є подібними між собою, що дає нам можливість здійснити їх аналіз спільним.

Зазначені ухвали містять широку характеристику осіб довічно засуджених із обов'язковим детальним зазначенням порушення ними вимог режиму тримання та дисциплінарної відповідальності, до якої їх було притягнуто за вчинення таких дій. Згодом суд зазначив про характер взаємовідносин засуджених із працівниками установи виконання покарань, рідними, близькими, про відзначення нагородами за період відбування покарання. В ухвалях широко описані риси характеру, притаманні засудженим, із зазначенням як позитивних, так і негативних. Додатково зазначено про перебування на оперативно-профілактичних обліках та визнання ними вини у вчинених злочинах.

Щодо висновків щодо ступеня виправлення засуджених, то вони займають місце підсумку в ухвалях суду, відповідно до кількості отриманих балів, адже суд констатує, що при отриманні 60+ балів засуджений став на шлях виправлення та може

бути представлений до заміни покарання. Варто зауважити, що без отримання 60 балів, клопотання щодо заміни покарання засудженому не могло би перебувати на розгляді в суді. Відтак, за умови одержання засудженим меншої кількості балів, суд, дійшовши висновку про значний прогрес особою у своєму виправленні та встановлюючи наявність підстав для заміни покарання чи умовно-дострокового звільнення від його відбування, має навести детальне обґрунтування свого висновку із зазначенням ремарки щодо кожного критерію оцінки, у тому числі, оцінки ризику повторного вчинення кримінального правопорушення. Що стосується згаданих ухвал, то такі не містять посилання на оцінку ризику повторного вчинення кримінального правопорушення.

Згодом, в ухвалях суду зазначено про показання свідків, які вони надали під час судових засідань. Свідками були працівники установи виконання покарань, в яких і утримувались засуджені, відтак можемо зробити висновок про повноцінне залучення як сторони установи виконання покарань, що підтверджує те, що засуджені стають об'єктом таких правовідносин. Варто зауважити, що поряд із цим, нелогічно видається неучасть представника органу пробації в судовому засіданні щодо вирішення питання про заміну покарання чи умовно-дострокового звільнення від його відбування, адже останній як учасник процедури визначення ступеня виправлення засудженого, може надати пояснення, необхідні суду для прийняття рішення.

Загалом, така широка характеристика шляху засуджених в установах виконання покарань, його рис характеру цілком є аналогічною до інституту досудової доповіді, оскільки так само забезпечує суд інформацією щодо особи, однак вже не обвинуваченого, а засудженого, і на іншому етапі. Відтак вважаємо цілком логічним і необхідним розширення повноважень органу пробації при складанні Проекту висновку, та обов'язковість залучення представника органу пробації під час розгляду клопотання щодо заміни покарання у вигляді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк.

Варто також зазначити, що при підготовці до звільнення особи з місць позбавлення волі після досить тривалого строку відбування нею покарання, така особа потребує підтримки. І така підтримка зі сторони органів пробації може стати надзвичайно важливою для вразливої категорії довічно засуджених осіб, оскільки повернення до соціального життя після щонайменше 26 років позбавлення волі (15 років до заміни покарання та 11 років й 3 місяці за умови застосування інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання) може бути супроводжено втратою попередніх соціальних зв'язків, місця роботи та житла, свого місця у суспільстві тощо. Варто зауважити, що з часом перед законодавцем постає необхідність розробити додаткові нормативно-правові акти для ресоціалізації осіб, яким було замінено покарання у вигляді довічного позбавлення волі на більш м'яке, із урахуванням особливостей такої категорії ув'язнених.

Висновки. 1. Після удосконалення національного законодавства на виконання вимог ЄСПЛ та Конституційного Суду України стало можливим застосування процедури заміни покарання на більш м'яке та умовно-дострокового звільнення від його відбування.

2. При визначенні можливості представлення засудженого до заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк не виправдано широкими повноваженнями наділяється адміністрація установи покарання, яка самостійно здійснює оцінку ступеня виправлення особи перед зверненням із відповідним клопотанням до суду.

3. Участь представника уповноваженого органу пробації у процедурі готування висновку щодо ступеня виправлення засудженого обмежується встановленням наявності міцних соціальних зв'язків особи, засудженої до довічного позбавлення волі, та оцінкою ризику вчинення повторного кримінального правопорушення.

4. З метою одержання повної необхідної інформації для складання висновку щодо ступеня виправлення засудженого, представнику органу пробації слід надати можливість здійснювати регулярне інтерв'ювання засуджених.

5. У низці випадків, ухвалюючи рішення про задоволення клопотань засуджених та заміну покарання у виді довічного позбавлення більш м'яким, суди посилаються на показання свідків, які є працівниками установ виконання покарань, у той час як участь представників органів пробації, що беруть участь у процесі визначення ступеня виправлення засуджених та можуть надати додаткові відомості для прийняття правильного рішення, виключається.

6. Особи, яким рішенням суду покарання у виді довічного позбавлення волі було змінено на позбавлення волі на певний строк, відбувши щонайменше 26 років строку покарання, потребуватимуть активного сприяння та допомоги з боку органів пробації з метою їх ресоціалізації.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. Режим доступу: Конституція України | від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 01 листопада 2023 року).
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26. с. 131. Режим доступу: Кримінальний кодекс України | від 05.04.2001 № 2341-III (rada.gov.ua) (дата звернення: 01 листопада 2023 року).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 3-4. с. 21. Режим доступу: Кримінально-виконавчий кодекс... | від 11.07.2003 № 1129-IV (rada.gov.ua) (дата звернення: 01 листопада 2023 року).
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» // Офіційний вісник України. 2022. № 88. С. 36. Режим доступу: Про внесення змін до деяких ... | від 18.10.2022 № 2689-IX (rada.gov.ua).
5. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» // Офіційний вісник України. 2022. № 88. С. 39. Режим доступу: Про внесення змін до Кодексу... | від 18.10.2022 № 2690-IX (rada.gov.ua).
6. Закон України «Про пробацію» // Офіційний вісник України. 2015. № 17. С. 16. Режим доступу: Про пробацію | від 05.02.2015 № 160-VIII (rada.gov.ua) (дата звернення: 01 листопада 2023 року).
7. Наказ Міністерства юстиції України «Про визначення ступеня виправлення засудженого» // Офіційний вісник України. 2023. № 11. С. 186. Режим доступу: Про визначення ступеня виправл... | від 19.01.2023 № 294/5 (rada.gov.ua).
8. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України» // Офіційний вісник України. 2023. № 56. С. 115. Режим доступу: Про затвердження Змін до деяк... | від 30.05.2023 № 2055/5 (rada.gov.ua).

9. Положення про порядок здійснення помилування // Офіційний вісник України. 2015. № 33. С. 13. Режим доступу: Про Положення про порядок з... | від 21.04.2015 № 223/2015 (rada.gov.ua) (дата звернення: 01 листопада 2023 року).

10. 1459те засідання Комітету Міністрів Ради Європи. План дій щодо заходів, вжитих для виконання рішень Європейського суду з прав людини у групі справ «Петухов проти України № 2». Режим доступу: [https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2023\)56E](https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2023)56E).

11. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 9 червня 2023 року у справі № 569/3170/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111670005>.

12. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 13 червня 2023 року у справі № 569/9014/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111526267>.

13. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 28 червня 2023 року у справі № 569/9006/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112162355>.

Анотація

Білас Я. Ю. Роль інституту пробації при заміні покарання у вигляді довічного позбавлення волі на більш м'яке. – Стаття.

У статті висвітлено участь та роль органів пробації при заміні покарання у виді довічного позбавлення волі на більш м'яке. Констатовано, що після ухвалення Європейським Судом з прав людини рішення у справі «Петухов проти України» та рішення Конституційним Судом України, якими покарання у виді довічного позбавлення волі визнано таким, що суперечить Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод й Конституції України, законодавцем прийнято позитивні зміни, якими уможливлено виправлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, шляхом заміни призначеного їм покарання на більш м'яке. Наголошено, що при визначенні ступеня виправлення особи, роль уповноважених органів пробації є применшеною у порівнянні із представниками адміністрації установи виконання покарань. Також звернено увагу на те, що повноваження органів пробації при визначенні ступеня виправлення особи, засудженої до довічного позбавлення волі, обмежені наданням висновку щодо наявності міцних соціальних зв'язків засудженого та оцінкою ризику повторного вчинення ним кримінального правопорушення. Водночас, від рішення адміністрації установи виконання покарань залежить можливість скерування до суду матеріалів щодо можливості заміни покарання засудженому. Запропоновано внесення змін до національного законодавства, якими б розширювались повноваження пробаційного органу на етапі готування висновку про виправлення засудженого, зокрема шляхом надання можливості постійного інтерв'ювання ув'язнених, а також участі в судових засіданнях щодо задоволення клопотань про заміну довічного позбавлення волі. Окремо зазначено, що засуджені, яким рішенням суду покарання у виді довічного позбавлення волі було змінено на позбавлення волі на певний строк, користуються усіма правами осіб, засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, однак останні потребуватимуть активного сприяння з боку органів пробації з метою їх ресоціалізації.

Ключові слова: пробація, довічне позбавлення волі, визначення ступеня виправлення особи, пробаційний орган, заміна покарання на більш м'яке.

Summary

Bilas Ya. Yu. The role of the institution of probation in replacing a punishment in the form of life imprisonment with a milder one. – Article.

The article highlights the participation and role of probation authorities in the replacement of a life sentence with a more lenient. It was established that after the decision of the European Court of Human Rights in the case “Petukhov v. Ukraine” and the decision of the Constitutional Court of Ukraine, by which the punishment in the form of life imprisonment was recognized as contrary to the European Convention of Human Rights and the Constitution of Ukraine, the legislator adopted positive changes that enable the correction of persons sentenced to life imprisonment by replacing the sentence assigned to them with a milder one. It is emphasized that in determining the degree of correction of a person, the role of authorized probation authorities is diminished in comparison with representatives of the administration of the penitentiary institution. Attention was also drawn to the fact that the powers of probation authorities in determining the degree of correction of a person sentenced to life imprisonment are limited to providing a conclusion on the presence of strong social ties of the convicted person and assessing the risk of his repeated criminal offense. At the same time, depending on the decision of the administration of the institution of execution of the sentence, the possibility of sending materials to the court regarding the possibility of

replacing the sentence with the convicted person depends. It is proposed to introduce amendments to the national legislation, which would expand the powers of the probation authority at the stage of preparing a conclusion on the correction of the convicted person, in particular by providing the possibility of constant interviewing of prisoners, as well as participation in court hearings regarding the satisfaction of requests for the replacement of life imprisonment. It is specifically stated that convicts, by which court decision the sentence was changed from life imprisonment to imprisonment for a certain period, enjoy all the rights of persons sentenced to punishment in the form of imprisonment for a certain period, however, the latter will need active assistance from the probation authorities with for the purpose of their resocialization.

Key words: probation, life imprisonment, determination of the degree of correction of a person, probation authority, commutation of a sentence to a lighter one.